

11. Андiєвська Е. Твори: У 10 т. / Емма Андiєвська. – Дрогобич : Святослав Сурма, 2007. – Т. 3. – 352 с.
12. Андiєвська Е. Твори: У 10 т. / Емма Андiєвська. – Мюнхен – Хмельницький : Подiлля, 2004. – Т. 1. – 240 с.
13. Жоданi I. Емма Андiєвська i Вiра Вовк: тексти в контекстi iнтерсемиотики. Монографiя / Iрина Жоданi. – К. : ВДК „Унiверситет „Украiна”, 2007. – 116 с.
14. Андiєвська Е. Твори: У 10 т. / Емма Андiєвська. – Хмельницький : Подiлля, 2006. – Т. 2. – 288 с.

Аннотация

Просалова Вера. „Мир других видений”: литературно-изобразительные корреляции в творчестве Эммы Андиевской.

В статье выясняются основные литературно-малярские корреляции, наблюдавшиеся в многогранном творчестве Э. Андиевской, акцентируется внимание на перекодировании образов живописи вербальными средствами, литературной интерпретации жанров изобразительного искусства: портретов, пейзажей, натюрмортов. Надлежащее внимание уделяется цветовой символике, специфике вербального перекодирования визуальных впечатлений.

Ключевые слова: литературно-живописная корреляция, портрет, натюрморт, пейзаж.

Summary

Prosalova Vira. „The world of other visions”: literary-painting correlations in Emma Andievska’s creations

The article focuses on the main convergence in painting and literature in the multifarious works of E.Andievska, it highlights conversion of paintings by verbal means and literary interpretation of genre painting: portraits, landscapes, still lives. Particular attention is given to the floristic symbols and peculiarities of visual impressions’ verbal recording.

Key words: literary-painting correlation, portrait, landscape, still life.

Аліна Саприкіна

аспірантка

Донецького національного університету

УДК 821.161.2.09:75

СЛОВО І ЗОБРАЖЕННЯ: ВЗАЄМОДІЯ ВЕРБАЛЬНОГО Й ВІЗУАЛЬНОГО В ПОЕЗІЇ Г. МАЗУРЕНКО

Стаття присвячена проблемі взаємозв'язку поезії й графіки у творчості Г. Мазуренко. Досліджується кореляція художнього слова й графічного зображення,

з'ясовуються функції ілюстрації в її поезії, визначається специфіка мистецького світобачення авторки, що виявляється у взаємодії вербального й візуального самовираження.

Ключові слова: *художнє слово, графіка, візуальний образ, репродукція.*

Художні твори нерідко супроводжуються численними зображеннями, ілюстраціями, що доповнюють художнє слово, допомагають глибше зрозуміти зміст висловленого в тексті, чіткіше уявити створені письменником образи. Ілюстрації виконують суттєве функціональне навантаження, що полягає у візуалізації словесного повідомлення. Основною метою графічних зображень є створення наочного образу, нав'язаного прочитаним текстом. Мистецтво ілюстрації має тривалу історію. У Стародавньому Єгипті написані на папірусах гімни, замовляння вже супроводжувалися різними малюнками. Епоха Античності також зберегла власну традицію ілюстрування текстів, що представлена в рукописах „Іліади”, „Енеїди” та інших творах. Вітчизняне мистецтво ілюстрації сягає корінням часів Київської Русі, коли дорогі рукописні книги („Остромирове Євангеліє”, „Ізборник Святослава” тощо) прикрашалися вишуканими візерунками з коштовних металів. З виникненням книгодрукування мистецтво ілюстрації розвинулося, вдосконалилося й урізноманітнілося – різьблена гравюра, офорт, цинкографія, автотипія, кольорова ілюстрація тощо.

Сьогодні ілюстрація відіграє важливу роль у рецепції художнього твору, репрезентує окреме візуальне повідомлення, є своєрідним перекладом літературного твору на мову образотворчого мистецтва. „Сучасна ілюстрація, – підкреслює К. Шахова, – начебто пропонує одне з можливих зорових втілень тексту, так само як екранізація пропонує один з можливих варіантів зорового, емоційного, ідейного втілення того ж тексту” [9, 142–143].

Взаємодія мистецтва слова та графіки у творах Г. Мазуренко висвітлена спорадично (Л. Міщенко, В. Попович, Р. Яців та ін.), ґрунтовного дослідження творчості письменниці крізь призму синтезу вербального і візуального ще не здійснено, тому зазначена проблема потребує глибшого осмислення.

Мета цієї статті – дослідити особливості взаємозв'язку поезії Г. Мазуренко з графікою як особливим різновидом образотворчого мистецтва, визначити, як корелюють між собою вербальні й візуальні образи в її творчості.

Ілюстрація – це передовсім візуальне тлумачення художнього твору. Щоб створити зоровий ефект, автор твору може вдаватися до творчої співпраці з художником, який допомагає йому унаочнити зображене, проте, інколи письменники самі ілюструють свої твори, виявляючи при цьому власний малярський хист, індивідуальне бачення створеної картини. Ілюстрації до творів, виконані самим автором, допомагають відтворити суб'єктивні переживання митця, наочно демонструють той чи інший епізод або образ, збагачують вербальний текст.

Ілюстрація, як і будь-який різновид образотворчого мистецтва, несе певний зміст, передає зв'язне повідомлення. Графічні зображення кодують закладений автором смисл, виконують інформативну функцію. Ілюстрація – це смислова єдність тексту й малюнку, це – сфера, де „*шляхи зображення й слова схрещуються і переплітаються*” [3, 289]. Між малюнком і художнім словом завжди спостерігається взаємовплив. Слово може уточнювати зміст зображеного (карикатура, плакат тощо), і, навпаки, зображення може візуально доповнювати зміст словесного повідомлення. Тому, ілюструючи твір, художник має виокремити найголовніше, ухопити й урахувати всі найтонші деталі, щоб забезпечити смисловий зв'язок із твором. Отже, книжна ілюстрація виявляє гнучкість манери художника, його вміння створювати візуальну картину словесного зображення.

Графіка, як зазначає Н. Дмитрієва, є сферою максимального зближення живопису й мистецтва слова: „Графіка – це найлітературніший живопис, оскільки в живописі наростають літературні тенденції, оскільки вони формують графічний спосіб вираження” [3, 278]. Тому графіка витлумачується як особливий різновид мистецтва, своєрідний синтез вербального й візуального.

Простежуючи вияв суб’єктивного первня у просторових мистецтвах, Н. Дмитрієва стверджує, що живопис, який є суб’єктивнішим за скульптуру, поступається графіці як більш суб’єктивному виду мистецтва. Суб’єктивність графіки досягається лаконічністю й вибірковістю її мови, що передає сильніше, змістовніше враження від побаченого, ніж воно є насправді.

Унікальною особливістю графіки є здатність схоплювати миттєві явища, швидко, лапідарно та експресивно окреслювати їх, зображувати ціле через частину, надавати чітких форм абстрактним поняттям. Графічний малюнок активізує асоціативне мислення реципієнта, створює зображальне уявлення про явища об’єктивної дійсності.

Самореалізація Г. Мазуренко як художника розпочалася саме в графіці. Авторка володіла всім розмаїттям засобів графічного мистецтва, за допомогою якого вона створювала власну візуальну картину світу (розмаїття ліній, штрихів, комбінування світла й тіні тощо). Вірші Г. Мазуренко завжди супроводжувалися власними ілюстраціями, що допомагали унаочнити широкий діапазон вражень, настроїв, відчуттів, переживань, презентували виразний візуальний компонент мистецького світосприйняття авторки, увиразнювали поетичні образи, що відзначалися особливою пластичністю. „Її твори, – як зазначає Р. Яців, – переконливі внутрішньо (точніше самовиправдані), надзвичайно чесні в „перекладі” візуальною мовою ліричних настроїв чи гротесків, викликаних її творчою інтуїцією” [10, 172].

О. Гончаров виокремив три основні види ілюстрування художніх творів, які функціонують у практиці художника, що співпрацює з письменником. Усі вони можуть виявлятися відокремлено або, навпаки, органічно співіснувати.

Перший різновид полягає у відтворенні зображальними засобами графіки зовнішніх аспектів образу, при цьому художник змальовує лише вигляд героїв, місце дії, конкретний епізод тощо, не проникаючи в психологічну глибину твору. Другий різновид ілюстрування відзначається виразним відтворенням підтексту твору, прихованої ідеї, імпліцитного смислу, що досягається особливим комбінуванням ліній, характером нанесення штрихів тощо. Як окремий вид учений розглядає ілюстрування поетичних творів. Графічне зображення, що супроводжує вірш, на думку дослідника, є одним із особливих різновидів ілюстрації, що створює відповідний „ліричний акомпанемент”, виконує функцію „ілюстрації-супроводу”, виступає своєрідною зображально-пластичною метафорою, що твориться у вигляді опосередкованих образів твору і відзначається особливою символічністю. Для стилю Г. Мазуренко характерні останні два способи, адже це логічно вмотивовується тим, що авторка сама ілюструвала свої твори, тому фіксувала не лише зовнішні деталі, а й намагалася всім доступним їй арсеналом зображальних можливостей графіки передати глибину внутрішніх переживань людини, мовою ліній і мазків подати символічний образ, що має вагоме смислове навантаження.

Чимало ілюстрацій Г. Мазуренко – це замальовки сірих буднів, з яких складалося життя письменниці. Найчастіше на графічних зображеннях Г. Мазуренко домінує тонка й гнучка лінія, що допомагає вишукано окреслити силует людини, витончено зафіксувати окремі деталі. Г. Мазуренко супроводжує поезію репродукціями власних акварелей, якими презентує талант вишуканого пейзажиста. На своїх полотнах авторка здебільшого зображує природу України, за якою вона тужила на чужині. Поезія Г. Мазуренко сповнена відчуттям болісної втрати Батьківщини, туги за рідним краєм, тому краєвиди чужини в її доробку зустрічаються дуже рідко.

Одним із провідних мотивів празької лірики поетеси є уславлення приходу весни, що викликає світлі сподівання, очікування змін. Весна

заспокоює ліричну героїню, загоює старі рани, стає символом психологічного звільнення, відродження творчих сил і натхнення. Тому як живописець вона надає перевагу зображенню саме цієї пори року. Грою барв художниця передає мальовничі красиви. Чимало художніх полотен Г. Мазуренко демонструють осмислення проблеми перманентного зв'язку індивіда з універсумом. Привертає увагу репродукція картини, де зображені хлопець із дівчиною, які невидимою стежкою наближаються до сонця як життєдайного джерела енергії, світла й радості.

Графіка, як відомо, вирізняється особливою метафоричністю. Н. Дмитрієва стверджує, що у світі графіки діє своєрідна образна мова – „зоріві тропи”. Шматок білого паперу, наприклад, може символізувати снігове покриття, а видовжені мазки червоної фарби – захід сонця і т. ін. Метафоричність графіки виражає певний зміст, сюжет зображеного, що являє собою „уречевлену метафору” (за Н. Дмитрієвою), чого не може передати живопис. Чимало графічних зображень Г. Мазуренко відзначаються метафоричним значенням. Збірка „Скит поетів” супроводжується ілюстраціями, що мають чорний фон, на якому тонкою білою лінією окреслюються окремі предмети, силуети людей тощо. Взаємодія цих двох кольорів виконує суттєве функціонально-сміслову навантаження. Білий колір на її малюнках відбиває віру у світлі ідеали на тлі похмурої й задушливої атмосфери. Чорне тло підкреслює загадковість і таємничість навколишнього світу, посилює гнітючий настрій. Густота білих ліній на чорному тлі – це не лише зображення засліпленого світла нічних ліхтарів, а й яскравий контраст білого й чорного як символічного вираження амбівалентної сутності існування – світла й темряви, добра і зла, любові й ненависті, життя й смерті тощо.

Лондонський період творчості Г. Мазуренко відзначається суттєвою зміною творчих векторів. Якщо визначення стильової домінанти в її поезії видається складним, то в живописі виразно виокреслюється сюрреалістичне світобачення авторки. Гіпертрофоване сприйняття повоєнної дійсності

виявилось у викривленому й деформованому відображенні світу. Малюнки Г. Мазуренко репрезентують абстрактно-філософські візії, навіяні бурхливим потоком вражень, підсвідомими імпульсами, сновидними переживаннями, химерними видіннями, станом прозріння, досягнутого медитацією. Сама авторка стверджувала, що творити необхідно тоді, коли раціональна свідомість нічого не диктує, а знаходиться в стані чекання, пошуку.

Визначальною особливістю графічної мови є свобода і умовність, що передають враження від навколишніх предметів і явищ за умов „мінімальної предметності зображення” [3, 278], що й споріднює її з мистецтвом слова. Графіка, на відміну від живопису, створює не безпосередній чуттєвий образ, а повідомлення, розповідь про нього через поєднання ліній, штрихів або плям. Роботи Г. Мазуренко лондонського періоду відтворюють фрагментарність вражень, виражають хаос відчуттів, що виявляється в зображенні набору предметів, розташованих у довільному порядку і слабко пов’язаних між собою семантично (окуляри, риба, нотні знаки, обриси людського обличчя тощо). На своїх художніх полотнах авторка воліє відобразити мозаїчність світобачення людини повоєнної доби, калейдоскопічність її думок, почуттів, переживань.

Основною ознакою, що зближує графіку з літературою, вважають „оповідність”, що виявляється в циклічності ілюстрацій, цілих серіях графічних зображень тощо. Центральне місце в художній концепції Г. Мазуренко належить людині, таємничу природу якої вона намагається осмислити. Тому світ, відтворений на її численних полотнах та ілюстраціях, виразно антропоморфізується, набуває людських рис. Навіть на пейзажах і натюрмортах можна помітити проникливі очі людини. Неживі предмети на її малюнках (будівлі, автомобілі, шосе) набувають рис живих істот. Гіпертрофоване сприйняття об’єктивної дійсності, усвідомлення абсурдності навколишнього світу виявляється в тяжінні до гіперболізації зображуваного. Дороги, ліхтарі, будинки з величезними ротами і зубами на її картинах

змальовані ніби в динаміці, вони немовби переслідують людину, стежать за кожним її кроком.

Особливо болючою в її ліриці стає проблема природа / цивілізація. Авторка відзначає негативний бік прогресу, засуджує технізацію, яка нівелює іманентні людські риси, призводить до абсурду: *„На одиноких деревах щебечуть пісню / Дрозди в парах, радіють сонцю. / А люди востають в крісла, / В авто, в будинок, телефон, окуляри. / Діти чекають на пенсію... Тісно / На одиноких деревах в парку. / Горобці радіють чому, незвісно?”* [5, 78]. Ілюстрації поетеси до лондонських збірок, виконані в сюрреалістичному ключі, відбивають урбаністичний хаос, вир технізації, суцільний „казан”, який поглинає людські почуття, мрії, ідеали: *„Від жару опалених мрій, / Підслуханих слів Ромео й Жюльєти / Пухне Діонісове кам'яне вухо. / А в підручниках технології / Смачно пахнуть будинки-котлети / В вогнях кухні наших успіхів і досягнень. / Під соусом атавістичного атомізму / То Фрейд, то підпалено храм Герострата / В кривім дзеркалі хмародрабини / Автостради, портрети. / А в отруйнім пліні, в тіні хмародрапів, / Очі в очі глядять юні Ромео й Жюльєтти”* [5, 64].

На її малюнках неодноразово з'являються образи тварин, комах, риб, що стають своєрідними зооморфними символами. Наскрізними в її роботах є образи коня, кішки та мавпи або їх окремі частини, що вплітаються в єдиний візуальний образ. Символ коня витлумачується амбівалентно, адже асоціюється з сонцем, воскресінням, силою, мужністю, чоловічим первнем і водночас – із потойбіччям, темними силами. У стародавніх слов'ян образ коня пов'язувався з вмиранням і воскресінням сонця, увиразнював циклічність світобудови. Тому у творчості Г. Мазуренко, яка захоплювалася буддистським ученням про реінкарнацію (постійне переселення душ), кінь, очевидно, символізує нескінченність буття, невинний кругообіг світу.

Образ кішки у творчості авторки також можна тлумачити двояко. За культурологічними уявленнями більшості народів, кіт є ворожою істотою, утілює зло, шкодить людині. Проте, у стародавніх слов'ян існувало

вірування, що кіт був творінням Бога і виконував роль оберега від зла й темних сил. За Т. Блаватською, вчення якої в Г. Мазуренко викликало особливий інтерес, кішка краще за всіх тварин набуває форми кола, що символізує повторюваність, циклічність, безперервність буття. Тому кіт в силу своєї живучості виражає ідею незнищенності й вічності.

Символічне значення образу мавпи цікаво дослідити з точки зору буддизму, постулати якого ревно освоювала Г. Мазуренко. Мавпа вважається однією з істот, яка втілює несвідомі людські інстинкти, тілесні бажання, що призводять до втрати людиною духовних ідеалів, моральних цінностей. Тому образ мавпи, очевидно, увиразнює вплив темних сил, що заважають людині пізнати істину, осягнути сакральний сенс існування.

Провідним мотивом лондонської поезії Г. Мазуренко стає осмислення метафізичних основ буття. Її лірична героїня прагне збагнути трансцендентні глибини існування, освоїти містико-езотеричну сферу буття, пережити стан найвищого просвітлення (нірвани). На одному з малюнків з'являється образ жінки, яка намагається залізти на дерево, ледве тримаючись на його гілці. Ця символічна картина увиразнює драматичний шлях самопізнання самої авторки, який, за її словами, був сповнений численних злетів і падінь. Зміцнити життєву позицію ліричній героїні допомагає віра в Бога, всеприсутність якого відчувається нею завжди. Авторка подає серію візуальних трактувань християнських мотивів і образів, осмислюваних нею в поезії (муки Христа, зрада Іудою, розп'яття).

У поезії й живописі лондонського періоду актуалізуються есхатологічні мотиви, відчувається небезпека, страх перед можливою загрозою світу, смертю, небуттям: *„Насилу стиснена, болючо в обручку втиснута земля. / Рука до рук, уключка в ключку Полин проклав через поля / І перекинув через кручі дороги. Нафтою вонюче широке море / Замутив... Колючі береги на бруді. / Її ніде такої самоти нема, і не було й не буде”* [5, 16]; *„Ось собака гарчить коло семафору, / Де карнавал молодих кучерів, париків та лисин, / Закоханих очей, байдужих гляділок і мрійних очисьок... / І раптом по всьому.*

Згусток крові / У серці й кінець..." [5, 5–77]. Повоєнний світ у художній рецепції Г. Мазуренко постає абсурдним, парадоксальним, деморалізованим, таким, що знівелював християнські цінності: *„Ті, що відвідують місяць, розколюють планети, / Як кавуни, і чого, чого не нароблять, де ангел / Бойться ступити..."* [5, 43]. У її поезії утверджується думка про асиметричність науково-технічного прогресу і душевної еволюції людини, яка зазнає деградації, переживає духовний занепад.

Людська природа й навколишній світ у художній рецепції Г. Мазуренко постають плинними, рухливими, такими, що постійно видозмінюються, трансформуються, перероджуються. Тому як художник вона прагне передати відчуття нескінченного кругообігу, циклічності часу: *„Щоб відтворити душевні вирази своїх персонажів, малярка орудує тепер швидким малюнком, кидаючи на папір кольорові плями, нема ні рисунку, ні детального викінчення, бо авторка вважає, що технічна перфекція затьмила б психологічний вираз персонажа"* [7, 53]. Жодне явище у світі, на думку авторки, не має викінченої форми, тому об'єкти навколишньої дійсності лише видаються матеріалізованими, оформленими, завершеними.

Ілюстрації авторки до лондонських збірок унаочнюють відчуття страху, що постійно переслідує її ліричну героїню на чужині. На одному з малюнків авторка зображує сонячний промінь із людським обличчям, що ніби виринається з лап чудовиська, зображеному на другому плані. Образ чудовиська уособлює низку суспільних катаклізмів – революцію, громадянську війну, дві світові війни, що назавжди закарбувалися у пам'яті письменниці і постійно з'являлися в образі страшного дракона з величезною пащею.

Г. Мазуренко також публікувала ілюстровані віршовані збірки для дітей („Киця”, „Корона золота”, „Осінь”). Ілюстрації до дитячих казок відзначаються незвичністю, розкривають своєрідне мистецьке бачення авторки. Г. Мазуренко відходить від традиційних кольорових і барвистих зображень, характерних для ілюстрацій дитячих книжок. Особливу увагу

знову повертає чорне тло малюнку, на якому білими лініями авторка окреслює силуети героїв. Чорне тло увиразнює таємничість, містичність атмосфери, посилює відчуття настороженості й страху. Наприклад, казку „Котигорошок” авторка доповнює сюрреалістичними замальовками, на яких з'являються страховиська, що перешкоджають хлопчику повернутися в рідну землю.

Отже, графічне зображення й художнє слово у творчості Г. Мазуренко репрезентують органічну єдність, доповнюють і взаємозбагачують одне одного, підтверджують майстерне володіння авторкою як художнім словом, так і мовою графіки як мистецтвом ліній, штрихів і плям. Письменниця увиразнює вербальний текст графічними замальовками, репродукціями власних картин, що репрезентують візуальне трактування поетичних образів. Більшість ілюстрацій – це унаочнення драматичних відчуттів, тужливих настроїв, мінливих станів ліричної героїні. Ілюстрації відтворюють конкретику переживань, вражень, почуттів, інколи демонструють деформоване бачення дійсності, зумовлене загостреним світобаченням, трагічними відчуттями, болісним сприйняттям об'єктивного світу. Деякі зображення позбавлені сюжетності, подієвої конкретики, передають лише особливі враження, настрої, навіюють певні асоціації. Вербальний і візуальний способи вираження творчого „Я” письменниці являють собою гармонійне поєднання, органічну цілісність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гончаров А. Три форми двуединства: литература и графика / А.Д. Гончаров // Взаимодействие и синтез искусств / Д.Д. Благой, Б.Ф. Егоров и др. – Ленинград : Наука, 1978. – С. 209–211.
2. Гранин Д. Об иллюстрациях (заметки писателя) / Д.А. Гранин // Взаимодействие и синтез искусств / Д.Д. Благой, Б.Ф. Егоров и др. – Ленинград : Наука, 1978. – С. 211–215.
3. Дмитриева Н. Изображение и слово / Н. Дмитриева. – М. : Искусство,

1962. – 315 с.

4. Мазуренко Г. Північ на вулиці / Г. Мазуренко. – Лондон : Українська Видавнича Спілка в Лондоні, 1980. – 248 с.

5. Мазуренко Г. Скит поетів / Г. Мазуренко. – Лондон : Українська Видавнича Спілка в Лондоні, 1971. – 128 с.

6. Міщенко Л. „А може, хто згадає на Вкраїні” / Л. Міщенко // Дзвін. – 2004. – №4. – С. 139–142.

7. Попович В. Галя Мазуренко / В. Попович // Авангард. – 1985. – № 1 (178). – С. 51–53.

8. Словник символів / О. І. Потапенко, М. К. Дмитренко, Г. І. Потапенко та ін. – К. : Народознавство, 1997. – 156 с.

9. Шахова К. Література та образотворче мистецтво: Літературно-критичний нарис / К. Шахова. – К. : Дніпро, 1987. – 195 с.

10. Яців Р. Миттєвості „в калози щастя” / Р. Яців // Дзвін. – 1992. – № 11–12. – С. 170–172.

Анотация

Сапрыкина Алина. Слово и изображение: взаимодействие вербального и визуального в поэзии Г. Мазуренко.

Статья посвящена проблеме взаимосвязи поэзии и графики в творчестве Г. Мазуренко. Исследуется корреляция художественного слова и графического изображения, выясняются функции иллюстрации в её поэзии, определяется специфика художественного мировоззрения автора, которое проявляется во взаимодействии вербального и визуального самовыражения.

Ключевые слова: художественное слово, графика, визуальный образ, репродукция.

Summary

Saprykina Alina. The word and image: co-operation of verbal and visual in a poetry of G. Mazurenko.

The article is devoted to problem of interconnection of poetry and graphic arts in works of G. Mazurenko. Correlation of artistic word and graphic is investigated, the functions of illustrations in its poetry are turned out, the specific of author's philosophy is determined, which shows up in co-operation of verbal and visual self-expression.

Key words: artistic word, graphic arts, visual appearance, reproduction.